

PORTRET FREISINŠKEGA ŠKOFA JANEZA FRANČIŠKA IZ »VISOŠKE KRONIKE«

Freisinški škof Joannes Franciscus, ki tako odločujoče poseže v razplet čarovniškega procesa nad nesrečno Agato Schwarzkoblerico v »Visoški kroniki«, je seveda resnična zgodovinska oseba (freisinški škofiji je vladal od leta 1695 do 1727), a njegovo človeško podobo je dopolnila tudi Tavčarjeva domišljija, ko ga je povzdignila v razsvetljenega cerkvenega kneza, ki se bojuje proti mračnjastvu in hlapčevski ponižnosti podložnikov. Priznati moramo, da si je pisatelj izbral za svoj namen res enega najvidnejših freisinških škofov, dasi o njem najbrž ni mogel dobiti drugih podatkov razen tistih, ki jih je objavil F. Pokorn v svojem pregledu loške zgodovine;¹ tako domneva tudi urednica Tavčarjevih Zbranih spisov, prof. Marja Boršnikova.² Pokorn je namreč škofa barona Janeza Frančiška Egkerja (Ecker) v. Kampfung u. Lichteneck opisal kot gorečega in delavnega moža, ki je tako modro vladal, da ga je papež Klemen XI. imenoval »pravega pastirja svoje Cerkve.« Bil je tudi velik prijatelj umetnosti, zlasti stavbarstva. V Loki, kjer je večkrat bival, je dal utrditi in povezati z železnimi vezmi severovzhodni del gradu; ta dela so trajala od 1716 do 1722. Posvetil je grajsko kapelo in loškim kapucinom je poklonil v crngrobskih gozdovih ves les za samostansko stavbo.³ Zelo močan kulturni in umetnostni pečat pa je vtisnil tudi samemu Freisingu. V življenje je priklical več prosvetnih in dobrodelnih ustanov; leta 1724 je temeljito prenovil stolnico in za njen okras pridobil odlična bavarska umetnika Cosma Damiana Asama in Ägida Quirina Asama, ob kripti pa je prizidal leta 1710 Maksimilijanovo kapelo. Tavčar seveda ni poznal vseh škofovih aktivnosti, a tudi iz skopega zgodovinskega zgrabka, ki mu je bil na razpolago, je znal izklesati izredno plastično škofovo podobo. Ali pa je poznal tudi njegovo fizično podobo? Marsikaterega bralca Visoške kronike najbrž mika vedeti, kakšna je bila in koliko ustreza Tavčarjevemu opisu.

»Na Visokem hranijo portret frižinskega škofa Janeza Frančiška, ki ga je naredil mojster Remb, da ga gledaš kakor živega pred sabo.«⁴

V. Steska je ta podatek prevzel po Tavčarjevi Visoški kroniki, iz Kosovih »Doneskov«⁵ pa je dobil še drugega — da je namreč slikar Janez Jurij Remb leta 1694 naslikal dve oltarni sliki za cerkev sv. Volbenka na Logu pri Poljanah in leto pozneje oltarno sliko sv. Petra za isto cerkev. Prav tako je v Kosovih »Doneskih« naletel na slikarja Remba (Rempa) tudi pisatelj Tavčar in ga domiselno vključil v Visoško kroniko.

Slikar Janez Jurij Remb se je rodil v Radovljici okoli leta 1650 in tamkaj tudi umrl 9. marca 1716. Na žalost poznamo danes le malo njegovih slik in še od teh mu je večina le pripisanih, ne pa s podpisi ali z dokumenti potrjenih. Od volbenških slik se ni nobena ohranila in izginila je tudi oltarna podoba Mučeništvo sv. Štefana iz župnijske cerkve v Poljanah. Bil pa je J. J. Remb

ugleden slikar in prav gotovo se med anonimnimi baročnimi slikami po cerkvah skriva prenekatero njegovo še neugotovljeno delo. Njegov sin Frančišek Karel, tudi slikar, je dosegel slavo v Gradcu kot dvorni slikar grofov Attemsov, njegova dela pa najdemo tudi na Dunaju, v Kremmsmünstru in drugod po Avstriji.⁶

Ivan Tavčar je v Visoški kroniki postavil Janeza Jurija Remba v sredo gostilniške družine loških meščanskih veljakov, Izidorja Kalana pa je napravil za plačnika slike sv. Štefana v Poljanah, kar naj bi bila od župnika terjana odkupnina in pokora, ker je bil k bolnemu očetu pripeljal protestantskega predikanta. In ko je sam škof Janez Frančišek pozneje obiskal Visoko, je dal Agati »svojo lastno podobo, katero je bil mojster Remp na platno naredil, da ga gledaš kakor živega pred sabo. Podoba je bila v zlatem okviru. Še danes smo ponosni, da imamo Janeza Frančiška v gorenji svoji hiši in pokažemo ga vsakemu, ki pride k nam na Visoko.« Tako je v kroniki zapisal Izidor Kalan. Pod črto pa je pisatelj pripomnil: »Je še danes na Visokem.«⁷

Pa smo zadeli ob jedro vprašanj, ki nas v tem članku zajemajo:

Ali je prikazovala visoška slika res Janeza Frančiška? Kje je ta slika danes? Ali se je Tavčar pri opisu obraza in postave tega škofa oziral na visoški portret? Kakšen je pravi portret Janeza Frančiška?

Ze zdaj naj povem: v polni meri bom lahko odgovoril samo na zadnje vprašanje — vsa druga bodo ostala še odprta.

Ko se je Izidor Kalan s težkim srcem napotil na loški grad, da bi škofa Janeza Frančiška, ki je prav tedaj obiskal Loko, poprosil, naj ne da sežgati čarovništva obdolžene Agate, njegove neveste, se mu je telesna škofova podoba pokazala takole:

»Zapisati moram, da sem si mogočnega gospodarja velike škofije predstavljal drugače, kakor ga je ugledalo moje oko tisto popoldne. Na širokem stolu je sedela neznatna oseba, tanka kakor bilka sredi senožeti, v obnošeni obleki, ki je kazala obilo lis, tako da bi bil lahko pričal, da so poljanski župniki hodili v boljšem talarju, ko ga je nosil Joannes Franciscus tisti dan. Kar je kazalo na naslednika apostolov, so bile rdeče niti, s katerimi je bil obšit talar, in pa gumbi, ki so bili tudi rdeči. Okrog vratu ni nosil zlate verige, kakor jo nosijo navadno gospodje škofje, samo izmed gumbov na prsih mu je gledal velik zlat križ, ki pa še ni bil posebno posut z dragimi kamni. Okrog vratu sta mu tičali dve majhni beli zaplatici, ki sta pričali o njegovi duhovniški veljavi. — Taka je bila podobica našega novega škofa! Njegov drobní obraz pa, katerega bi bil lahko z dlanjo pokril, je govoril vendar o celem škofu. Vsaka črtica na tem obrazu je govorila, da Joannes Franciscus ni mož, s katerim bi se smelo šaliti. Ta obrazek, ki ga je obdajala majhna siva lasulja, je nosil železne črte in, dasi so oči prijazno gledale v svet, sem se kmalu prepričal, da tanka usta pod nosom, ki je bil nekoliko bakren, vedo zapovedovati, kakor lahko zapoveduje višji cerkveni pastir svojim podložnikom...«⁸

Po dosedanjem mišljenju naj bi tudi visoški portret vplival na Tavčarjev lik Janeza Frančiška. Portret je visel nad Tavčarjevo tabernakeljsko pisalno mizo in naj bi bil identičen s tistim, ki visi dandanes v Tavčarjevi visoški sobi v Loškem muzeju. M. Boršnikova pa je tudi zaslutila, da ta portret »ni mogel vzbuditi pobude za opis takšnega duhovitega in živahnega, notranje kultiviranega in po zavesti vse okolje presegačnega človeka, kakršnega prikazuje (pisatelj) v romanu. Duhovnik na tej sliki je lesen, brez duha, s svojimi debelimi ustnicami in izbuljenimi, praznimi očmi dela vtis neinteligentnega, togega

Portret prelata z Visokega, ki je danes v
Loškem muzeju v Tavčarjevi sobi

človeka. Tudi ni videti tako droban, pač pa slok, verjetno visok. Skratka, kljub dokaj verno podanemu oblačilu pravo nasprotje Tavčarjevemu Janezu Frančišku.⁹

Urednica ima v marsičem prav, dasi je portretirančev značaj dojela malo preveč negativno; razen tega gre njegova togost v precejšnji meri na račun portretistove nespretnosti. Portret je res nekam »uradno« zapet, kakor bi šlo slikarju le za fizično podobnost in ne tudi za njegov psihološki značaj, kar naj bi bila odlika vsakega dobrega portreta. Še manj je verjetno, da bi podobo naslikal Janez Jurij Remb, ker je moral nastati šele po slikarjevi smrti — povrhu vsega pa, kakor bomo videli, imamo opraviti še z malce okorno kopijo drugega, originalnega portreta.

Loški (= visoški) portret je ovalne oblike. Predstavlja pred rjavkastim ozadjem stoječega moža, oblečenega v čipkast roket in ogrnjenega čez ramena s sivovijoličasto moceto z rdečimi obšitki. Podolgovati obraz z dolgim nosom in z močno spodnjo ustnico obdaja baročna lasulja, segajoča do ramen, katerih pa ne pokriva. Naprsni križ visi na traku, vrat pa obdaja razcepljen kolar. Palec, kazalec in sredinec ob bok prislonjene levice so razkrečeni, prstanec in mezinec pa sta uvita, testena, brez nakazanih členkov. Desnica s prstanom počiva na mizi, na kateri leži knežji klobuk. Podobo obdaja ozek, ovalen in pozlačen rokokojski okvir.¹⁰

Tavčarjev opis pa je precej drugačen. »Majhna siva lasulja« bi komaj ustrezala tisti na sliki. »Tanka usta« so pravo nasprotje močni spodnji ustnici portreta in »železnih črt« obraza niti ne zaslutimo. Duhovniški »zaplatici« ob vratu nadomešča na sliki kolar in komaj verjetno je, da bi bil Tavčar ta zavihka (»rabat«) dodal sam od sebe, dasi sta res spadali k baročni duhovniški noši.

Toda: je mar portret, ki je danes v Loškem muzeju res identičen s tistim, ki je visel njega dni nad Tavčarjevim pisalnikom?

Tudi to vprašanje si je zastavila že Boršnikova. Ko je slikar Ivan Vavpotič avgusta 1921 s svinčnikom narisal pogled na pisateljevo mizo, je zajel tudi nad njo viseči škofov portret, ki pa ni ovalnega, pač pa pravokotnega formata. Vavpotičeva risba je sicer zelo skicozna, pa kljub temu dovolj natančna, da razločimo portretiranca, ki gleda na našo desno in mu glavo pokriva nad čelom razdeljena, do ramen segajoča lasulja, kakršna je značilna za zgodnje 18. stoletje. Pod vratom opazimo tudi duhovniška zavihka. Portret obkroža naslikan notranji okvir ovalne oblike, kaj pa je zunaj tega spodaj in v oglih, ni mogoče razločiti; morda je bila spodaj dodana celo neka krajina. Kolikor lahko sklepamo, bi slogovno ta podoba res bolj ustrezala zgodnjemu 18. stoletju in s tem času Janeza Frančiška, nemogoče pa je reči, ali gre res za njegovo podobo. Vsekakor pa to ni portret, ki ga je muzeju izročil leta 1951 pisatelj sin dr. Igor Tavčar s pripombo, da gre za sliko, ki je visela nad očetovo pisalno mizo. Toda je mar verjetno, da bi bil Vavpotič obliko in vsebino portreta tako samovoljno in svobodno preoblikoval? Jo je morda sam prikrojil po Tavčarjevem opisu v »Kroniki«? Uganka ostaja nerešena.

Katerega škofa predstavlja torej muzejski portret? Vsekakor ne Janeza Frančiška ali koga drugega od freisinških škofov, pač pa nekega ljubljanskega cerkvenega kneza! V portretni galeriji škofov v ljubljanskem nadškofijskem

Andreas Mattheus Wolfgang, bakrorezní portret škofa Janeza Frančiška iz leta 1703

Johann Heinrich Störcklin, bakrorezní portret škofa Janeza Frančiška iz leta 1724

dvorcu naletimo na do malega enak portret, ki ga je svoj čas objavil Josip Gruden¹¹ kot podoba knezoškofa Franca Karla Kaunitza, ki je vladal ljubljansko škofijo od 1711 do 1717.¹² Za razloček od loškega pa je ljubljanski portret pravokoten in nekoliko kvalitetnejše slikan, saj so senčni prelivs na njem mehkejši in anatomske detajli pravilnejši. Že oblika lasulje pa dopoveduje, da je podoba nastala vsekakor po letu 1717, letu Kaunitzeve smrti. In če pogledamo v zbirko grafičnih portretov, ki jo je zbral Jožef Kalasanc Erberg,¹³ nam z napisom potrjeni bakrorez pokaže Kaunitza kot popolnoma drugačnega moža brez lasulje in z zalitim obrazom, kakršnega kaže tudi drug, Kaunitzev pravi portret v nadškofijski galeriji ljubljanskih škofov.

Na loškem in ljubljanskem portretu lasulja na vrhu ni več razdeljena; nabira se v svaljkasto zavite kodre, ob straneh pa pada togo, nesproščeno ob glavi. Tako frizirana lasulja pa bi bila mogoča tudi še v šestdesetih letih 18. stoletja, še posebej pri duhovnikih, ki so se vpeljanih oblik tudi v modi dalj časa oklepali.¹⁴ Spet pa se moramo pridružiti Steskovemu dvomu,¹⁵ ali ljubljanski portret zares predstavlja škofa. Pri portretirancu namreč naprsni križ ne visi na verižici, marveč na traku, kar bi prej dokazovalo, da gre za nekega (neznane) kanonika, ki je bil sicer že imenovan za knezoškofa, a ni bil še posvečen. Navsezadnje bi visel naprsni križ lahko tudi pri škofu na traku, a ta bi moral biti v tem primeru zelen, medtem ko je tukaj rdeč, kar bi res ustrezalo kanoniški stopnji. Toda — kaj počne potem ob portretirancu knežji klobuk, ki pripada samo knezoškofu? Spet moram priznati: identifikacija odličnika na visoškem in ljubljanskem portretu je še nerazrešena uganka. In prav tako tudi vprašanje, kako je ta portret zašel na Visoko. Vsekakor ga tjakaj ni prinesel šele Tavčar.

Kakšna pa je prava podoba freisinškega Janeza Frančiška?

Pri roki sta mi dva bakroreza z njegovim portretom.¹⁶ Prvi je datiran z letom 1703 in ga je narisal in vrezal Andreas Mattheus Wolfgang v Augsburgu, drugega pa je leta 1724 po risbi škofovega dvornega slikarja Lorenza Petra Herdegena vrezal Johann Heinrich Störcklin prav tako v Augsburgu. Na prvem se nad piedestalom, postavljenim v drevoredu s pogledom na Freising med drevesi, dviga med oblaki ovalen medaljon s škofovim dopasnim portretom, nad njim pa mu angel trobi s tubo »VIVE! PERENNA!« Portret kaže škofa z zavihkoma ob vratu in z veliko, razčesano lasuljo. Obraz moža zrelih let kaže razsoden in odločen značaj, ki bi kar ustrezal Tavčarjevi karakteristiki. — Portret iz leta 1724 pa kaže škofa že na stara leta, toda s še vedno enako lasuljo in z naprsnim križcem na traku. Zdi se, kakor da starost v portretirancu ni mogla zlomiti živahnega duha; vlila mu je celo nekaj vse razumevajoče mehko-be, ki pa se združuje s plemenito veličino. Obraz so bolj prekalile življenjske izkušnje kot pa pomehkužili hedonistični užitki. Tudi ta portret je ovalno uokvirjen, ogle pravokotnika pa izpolnjujeta zgoraj alegorična figura žene z žezlom in s škofovim monogramom in starec — Čas s koso in z rogom izobilja. Spodaj sta putta z idealnim prospektom freisinškega liceja in s knjigo z napisom, med njima pa je škofov grb.

Seveda bi lahko približali podobo Janeza Frančiška še s številnimi drugimi portreti v olju in celo v freski. Spomin na njegove zasluge v Freisingu dolgo ni umrl — še leta 1772 je naslikal J. B. Deyrer veliko kompozicijo začetkov krščanstva na Freisinškem, na kateri ima obraz sv. Maksimilijana portretne črte Janeza Frančiška. Vsekakor bi bila tudi v Loškem muzeju njegova podoba primerno dopolnilo visoške zbirke.

1. F. Pokorn, Loka, v: DS VII, 1894, str. 533.
2. Ivan Tavčar, Zbrano delo VI, Ljubljana 1965, uredila Marja Boršnik, str. 401, opomba k str. 116.
3. Dodajmo še, da je leta 1713 postavil za loškega glavarja svojega sorodnika (brata?) Antona barona Egkerja, kar je ta ostal do škofove smrti 1727. Ta je kot predstojnik Bratovščine sv. Rešnjega Telesa dal tudi pobudo za loške pasijonske igre. (F. Kos, Doneski k zgodovini Škofje Loke in njenega okraja, Ljubljana 1894, regesti štev. 569—573 in 575. — P. Blaznik, Škofja Loka in loško gospostvo, 1973, str. 298, 347, 451.)
4. V. Steska, Slovenska umetnost I, Slikarstvo, Prevalje 1927, str. 124.
5. F. Kos, cit. delo, št. 533 in 535.
6. Prim. članka v SBL III, str. 77—78 (avtor A. Cevc).
7. Ivan Tavčar, Zbrano delo VI, str. 204 sl., 179, 278 sl.
8. Prav tam, str. 239 sl.
9. Glej opombo 2. — Visoški portret omenja tudi R. Kodela, Tavčarjeva visoška snov, v: LR IV, 1957, str. 72.
10. Za fotografijo slike se zahvaljujem kolegu Andreju Pavlovcu, posnetek pa je napravil Matija Pavlovec.
11. J. Gruden, Zgodovina slovenskega naroda, Celovec 1901—1906, str. 969.
12. Gruden po pomoti navaja letnico smrti 1715. — V. Steska, Galerija ljubljanskih škofov, v: Glasnik presvetega Srca Jezusovega XXXVII, Ljubljana 1938, str. 137.
13. Sammlung von größtentheils in Kupfer gestochenen Portraits gebohrner Krainer und solcher Personen, die in vorzüglichen Verhältnissen im Lande standen aus zerstreuten Quellen zusammengetragen. — Zbirka je iz graščine v Dolu pri Ljubljani prešla v Nacionalno biblioteko na Dunaju. Fotokopije so v NUK v Ljubljani.
14. E. Thiel, Geschichte des Kostüms, Berlin 1963, str. 426.
15. V. Steska, Ljubljanski škofijski dvorec, v: ZUZ VI, 1926, str. 36. — Zraven objavlja tudi bakrorezní portret in oljnega v škofijskem dvorcu.
16. Reprodukciji sta povzeti po knjigi: J. Maß — S. Benker, Freising in alten Ansichten. Vom späten Mittelalter bis zum Ende des Hochstifts (78. Sammelblatt des Historischen Vereins Freising), Freising 1976. sliki na str. 52 in 71. — Tretji portret je na bakrorezu iz leta 1701 (na str. 51). Na žalost mi ni bila dosegljiva knjiga, ki je v celoti posvečena času in življenju škofa Janeza Frančiška: B. Hubensteiner, Die geistliche Stadt. Welt und Leben des Johann Franz Eckher v. Kapfing und Liechteneck, Fürstbischofs von Freising, München 1954.

Zusammenfassung

DAS PORTRÄT DES FREISINGER BISCHOFS JOANNES FRANCISCUS AUS DER »VISOŠKA KRONIKA«

Der slowenische Schriftsteller Ivan Tavčar hat in dem Roman »Visoška kronika« (Die Chronik von Visoko) den Freisinger Erzbischof Joannes Franciscus von Ecker (1695—1727) als weisen und aufgeklärten Retter des unschuldigen, der Zauberei beschuldigten Mädchens Agata Schwarzkoblerin auftreten lassen. Bei der Beschreibung des Bischofs soll sich Tavčar angeblich von einem Porträt, das seinerzeit mit dem Erwerb des Gutshofes »Visoko« in seinen Besitz überging und einen Platz über seinem Schreibtisch fand, inspirieren lassen. Dabei soll es sich um das ovale Bildnis eines Prälaten handeln, das heute im Tavčar-Zimmer des Museums von Škofja Loka zu finden ist. Doch stellt dieses Porträt nicht den Bischof Joannes Franciscus dar, sondern ist nur die Kopie des Bildnisses eines dem Namen nach noch nicht identifizierten Bischofs (oder Kanonikers?), das im Erzbischöflichen Palast in

Ljubljana hängt und im zweiten Viertel des 17. Jahrhunderts entstanden ist. — Auf einer Skizze von Tavčars Schreibtisch, die der Maler Ivan Vavpotič 1921 zeichnete, ist allerdings ein anderes Porträt viereckigen Formats zu sehen, das keine Ähnlichkeit mit dem oben besprochenen aufweist. Daraus ergibt sich die Frage, ob das jetzt im Museum aufbewahrte Porträt wirklich mit dem identisch ist, auf das Tavčar beim Schreiben seines Romanes blickte. Die Antwort muß leider zur Zeit noch ausbleiben.

Da sich der Roman »Visoška kronika« bei den slowenischen Lesern einer großen Beliebtheit erfreut und die Persönlichkeit des Joannes Franciscus darin sehr anziehend ist, werden hier zwei Kupferstiche (aus den Jahren 1703 und 1724) mit den authentischen Porträten dieses Freisinger Bischofs veröffentlicht.